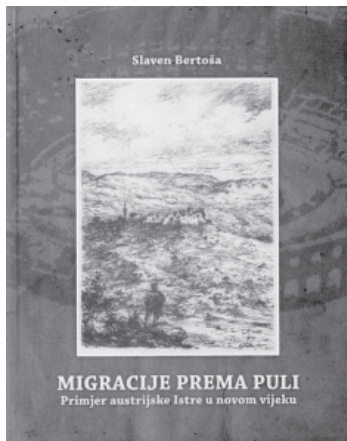

Slaven Bertoša, *Migracije prema Puli: primjer austrijske Istre u novom vijeku*, Katedra Čakavskog sabora za povijest Istre – Sveučilište Jurja Dobrile u Puli – Državni arhiv u Pazinu, Pazin, 2012.

Istraživanje matičnih knjiga i drugih sličnih izvora, poput popisa krizmanika i stanja duša, od druge je polovice XX. stoljeća utrlo put novoj povijesnoj znanstvenoj disciplini – povijesnoj demografiji. Na svom je početku ona bila kvantitativna disciplina, no s vremenom je postala multidisciplinarna. Predmet njezina interesa obuhvaća širok spektar tema iz prošlosti svakodnevne stanovništva na nekom području. Povijesna demografija na području Istre jedan je od primarnih

znanstvenih interesa autora ove knjige, povjesničara i redovitog profesora Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Puli Slavena Bertoše. Rezultati njegovih dosadašnjih povijesnodemografskih istraživanja publicirani su u brojnim znanstvenim časopisima te u dvjema knjigama. Prva od njih, *Život i smrt u Puli – Starosjeditelji i doseljenici od XVII. do XIX. stoljeća*, donosi analizu pulskog stanovništva u navedenom razdoblju, što je ujedno bila i tema njegove doktorske disertacije, dok se u knjizi *Levantinci u Puli (XVII.–XIX. stoljeće)* autor posvećuje doseljenicima i dobjeglicama koji su u Pulu došli s nemirnog područja Levanta.

U knjizi *Migracije prema Puli: primjer austrijske Istre u novom vijeku* autor usredotočuje znanstveni interes na pulske doseljenike koji su onamo došli s istarskog teritorija pod vlašću Habsburgovaca. Monografija je objavljena u sklopu dvaju projekata, znanstveno-istraživačkog projekta *Istarsko društvo XVI.–XIX. stoljeća: povijesne i kulturološke teme* i projekta *Povijest Zapadne Hrvatske: Istra, Kvarnersko primorje, Gorski kotar, Lika*.

Knjiga je formalno podijeljena na *Predgovor*, koji slijedi trideset poglavlja s prikazanim rezultatima istraživanja pulskih matičnih knjiga od početka XVII. pa do početka XIX. stoljeća; preciznije, istraživanjem je obuhvaćeno razdoblje od 1613. do 1817. godine. Ova se zbirka najstarijih pulskih matica čuva u Državnom arhivu u Pazinu.

U *Predgovoru* autor uz pojašnjavanje pojma Istarske knežije navodi motiv koji ga je potakao na pisanje monografije: dopuniti postojeće spoznaje o nedovoljno istraženoj prošlosti habsburškog dijela Istre i istovremeno otvoriti prostor novim istraživanjima prošlosti toga područja. Prvo poglavlje knjige uvodni je dio, koji sadrži osnovne informacije o austrijskom dijelu Istre definirajući ga u okvirima političke i crkvene pripadnosti te navodeći gradove i naselja koji su se nalazili na tom području. U sljedećem poglavlju autor predstavlja pulske matične knjige. Matice su izrazito bogate po sadržaju, a zanimljive su i zbog popratnih podataka koji su u njima zabilježeni. Ukratko navodi koji se sve slojevi pulskog društva i segmenti ondašnje pulske svakodnevice mogu pratiti izučavajući matične knjige ovog grada. O pojedinim će skupinama pulskog stanovništva toga razdoblja biti više riječi u nastavku knjige, i to u zasebnim poglavljima. Treće poglavlje bilježi sva mjesta ondašnje austrijske Istre odakle u Pulu dolaze novi stanovnici. Popis od trideset i jednog naselja sadrži uz današnji oblik njihova imena i oblike imena zapisane u pulskim maticama. Sljedeća su dva poglavlja posvećena antroponimima. U četvrtom su poglavlju zapisana muška i ženska osobna imena doseljenika razvrstana prema mjestu odakle su doseljenici bili. Peto poglavlje sadrži prezimena doseljenika, no autor čitatelju skreće pažnju na činjenicu da je velik broj njih u pulske matice upisan bez prezimena, što je bilo jedno od obilježja onodobnih upisa. Sljedeće poglavlje, naslova *Primjeri upisa u matične knjige*, upoznaje čitatelja s tipovima upisa u proučenim arhivskim izvorima. Kao primjeri oglednih upisa navode se oni u maticama vjenčanih i umrlih. Jednostavniji, kraći upisi odlika su zapisa u matičnim knjigama rođenih i popisu krizmanika, a takvi su bili i upisi u maticama vjenčanih početkom XVII. stoljeća. Složeniji, pojedinostima bogatiji upisi pulskih doseljenika mogu se iščitati u matičnim knjigama vjenčanih i umrlih. Svakako su posebno zanimljivi upisi o više članova obitelji, koji tako omogućavaju rekonstruiranje rodbinskih veza i otkrivanja segmenta rodoslovlja posjednih obitelji. Iako su upisi u pulske matice uglavnom vršeni na talijanskom jeziku, u nekoliko je slučajeva kod doseljenika iz Istarske knežije upis izvršen na latinskom s primjesama talijanskog jezika, o čemu doznajemo u sedmom poglavlju ove knjige. Neki su doseljenici prije dolaska u Pulu boravili kraće ili duže vrijeme u nekim drugim mjestima, o čemu čitamo u osmom poglavlju, naslova *Višestruke migracije*. Prema nekim se upisima predstavljenim u sljedećem poglavlju knjige može saznati da su neke pridošlice upisane u matice bili već dugogodišnji stanovnici

Pule. Pri upisu provenijencije pulskih doseljenika ponekad je upisana i župa odakle oni dolaze, o čemu svjedoči primjer iz desetog poglavlja knjige. Posebno je zanimljivo sljedeće poglavlje, u kojem su navedena zanimanja doseljenika iz austrijske Istre. Među njima najviše je bilo sluga i sluškinja, s time da su u ovom zanimanju bili češće zastupljeni doseljeni muškarci. Uz njih su u maticama evidentirani svećenici, vojno osoblje i gradski službenici. Što se obrtnika tiče, kod nekih nisu navedeni detalji kojim se obrtom bave, no u jednom je slučaju upisano zanimanje postolarski pomoćnik. S obzirom na činjenicu da je Pula lučki grad velik je broj pojedinaca čije je zanimanje vezano uz more (kapetani, vlasnici lađa). U dvanaestom poglavlju autor iznosi primjere kako je na temelju upisa imena odnosno prezimena doseljenika moguće odrediti njihovu etničku pripadnost, dok u sljedećem poglavlju na primjeru upisa u pulske matice objašnjava kada su doseljenici pristigli na područje mletačke Istre mogli dobiti status *novih stanovnika (habitantı nuovi)*. Slijedi skupina poglavlja koja se odnose na instituciju braka, odnosno sam čin vjenčanja. Četrnaesto poglavlje, naslova *Vrste brakova*, opisuje dva najznačajnija tipa bračnog ugovora koji se sklapao u Puli: brak *na puljski način*, koji je zapravo lokalni naziv za brak *na istarski način*, te drugi tip – brak *na mletački način*. Ova se dva tipa bračnih ugovora razlikuju načinom pravnog reguliranja imovine supružnika. Petnaesto poglavlje opisuje slučaj vjenčanja na stanciji, a zatim se tematiziraju ona vjenčanja u kojima je među supružnicima uočena veća dobna razlika (šesnaesto poglavlje), odnosno ona kada bi među supružnicima bilo utvrđeno krvno srodstvo (sedamnaesto poglavlje). Poglavlje *Kasniji porođaji* donosi zanimljiv slučaj višerotkinje koja je prvi put rodila u ranim četrdesetima. O djeci rođenoj izvan braka, a takvih je slučajeva u Puli u prvoj polovici XVII. stoljeća bilo gotovo trećina, saznajemo u sljedećem poglavlju. Formulacija kojima se u maticama rođenih, ali i umrlih označavalo nezakonitu djecu bilo je više. Neka su djeca vjenčanjem svojih roditelja ozakonjena. Kada je novorođenčadi prijete smrtna opasnost, ona su krštena kod kuće, što tematizira dvadeseto poglavlje knjige. Takva krštenja uglavnom je obavljala babica koja je i porodila dijete. U dvadeset i prvom poglavlju autor donosi podatke o dužini života doseljenika iz habsburške Istre. Prosječna životna dob bila je između 31 i 40 godina, ali su u matičnim knjigama umrlih upisani pokojnici koji su imali i preko 80, pa čak i oko 100 godina. Poglavlje *Bolesti i uzroci smrti* opisuje kako se u istraženim matičnim knjigama umrlih dijagnoze bolesti koje su prouzročile smrt navode

iznimno, već se prvenstveno upisuju simptomi. Posebna su poglavlja knjige posvećena iznenadnoj smrti (dvadeset treće poglavlje), smrti od gladi (dvadeset četvrto poglavlje), nasilnim smrtima (dvadeset peto poglavlje), neobičnim smrtima (dvadeset šesto poglavlje) i smrti u dječjoj dobi (dvadeset sedmo poglavlje). U poglavlju *Smrt izvan vlastite kuće* prikazani su slučajevi smrti doseljenika iz austrijske Istre koji su umrli izvan obiteljskog doma. Za neke od njih, pretežno se radilo o siromašnjima, za mjesto smrti upisana je gradska ubožnica. Da su siromašni građani mogli biti sahranjeni besplatno, saznajemo u poglavlju *Besplatni ukopi*. O takvim se ukopima u maticama umrlih vodila zasebna bilješka. Trideseto, posljednje poglavlje knjige sadrži prikaz frekvencije spominjanja pojedinih naselja austrijske Istre u pulskim maticama, zatim godine najučestalijeg doseljavanja u Pulu te rezultate analize prezimena doseljenika prema njihovu obliku i porijeklu. Na ovome mjestu svakako treba istaći autorov zaključak na kraju posljednjeg poglavlja knjige da u promatranom razdoblju postojanje državne granice na istarskom poluotoku nije predstavljalo zapreku u migracijama u svim smjerovima.

Sva su poglavlja knjige obogaćena pomno odabranim koloriranim slikovnim prilozima koji prate teme poglavlja. Najviše su zastupljeni faksimili stranica pulskih matičnih knjiga, koji se izmjenjuju s onodobnim kartografskim i grafičkim prikazima naselja koja su u prošlosti bila dijelom austrijske Istre ili pak s njihovim suvremenim fotografijama.

Nakon posljednjeg su poglavlja u tri tablična priloga sumarno prikazani istraženi podaci. Prvi prilog donosi broj krštenih, krizmanih i vjenčanih doseljenika iz austrijske Istre u Puli, i to prema godinama upisa u matice, slijedi prilog u kojem je evidentirana dob umrlih doseljenika iz austrijske Istre, a posebno je vrijedan treći, posljednji prilog, koji sadrži cjelovit popis doseljenika prema mjestima odakle su doselili. U nastavku su knjige *Bilješke, Popis korištenih izvora i literature*. Knjiga je obogaćena s čak četiri sažetka i, uz sažetak na hrvatskom, sadrži sažetke na talijanskom, engleskom i njemačkom jeziku te tri kazala: kazalo mjesta (*Index locorum*), kazalo imena (*Index nominum*) i kazalo pojmova (*Index rerum et notionum*), nakon kojeg slijede *Bilješka o piscu* i *Sadržaj*.

Među brojnim naseljima austrijske Istre odakle su stizali doseljenici u Pulu u maticama je kao mjesto provenijencije upisan i Lovran. Od ukupnog broja naselja čija su imena zapisana u pulskim maticama po učestalosti upisa Lovran se, zajedno s Boljunom, nalazi na šestom

mjestu. O lovranskim doseljenicima saznajemo iz više istraženih izvora. Tako je jedna od onodobnih najdugovječnijih Puljanki, koja je umrla u dobi od približno 100 godina, bila doseljenica iz Lovrana, dok su pri jednom krštenju kumovi bila dvojica Lovranaca, vlasnici lađa, odnosno kapetani.

Vrijednost je ove monografije višestruka. Fokusirajući se na praćenje životnih događaja jedne kategorije pulskih doseljenika, svakako ocrtava prvenstveno svakodnevni život grada Pule u razdoblju od XVII. do početka XIX. stoljeća. Ništa manje nisu vrijedni povijesno-medicinski prilozi, osobito oni o životnoj dobi ili uzrocima smrti. Osim toga ona je izvor kvalitetnih informacija za istraživanje antroponimije u njoj spomenutih naselja austrijske Istre, a istovremeno je korisna literatura pri istraživanju rodoslovlja obitelji iz tih područja. No vrijedna je svakako i zato što omogućuje da, iščitavanjem sudbine pulskih pridošlica i popratnih informacija pri upisima koje definiraju njihov status odnosno pripadanje određenom sloju gradskog stanovništva, posredno zaključujemo o prilikama u samim mjestima odakle oni dolaze.

Na kraju ostaje zaključiti kako je ova monografija vrlo vrijedan prilog poznavanju prošlosti habsburškog dijela Istre. Njezina je posebna vrijednost u činjenici što su u njoj prikazani segmenti životnih sudbina pripadnika najbrojnijeg sloja tadašnjeg stanovništva na tom području, pučana i seljaka koji su iz različitih razloga, namjernih ili slučajnih, život nastavili u gradu na krajnjem jugu istarskog poluotoka. Za vjerovati je da će upravo svojom tematikom i preglednim stilom privući interes šire čitalačke publike, osobito onog dijela čitateljstva koji je vezan za naselja koja se u njoj spominju. Što se pak istraživača različitih profila tiče, ostaje se nadati kako će ovom monografijom biti potaknuta daljnja istraživanja prošlosti austrijske Istre. Za one koji se na to odluče, da se izrazimo migracijskim terminima, za takova će putovanja u istarsku prošlost ova monografija biti itekako vrijedan i pouzdan smjerokaz.

Robert Doričić

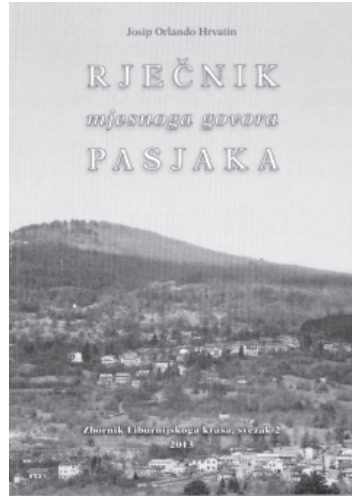
**Josip Orlando Hrvatini, *Rječnik mjesnoga govora Pasjaka*,
Zbornik Liburnijskoga krasa, sv. 2, Općina Matulji – KUD
„Danica“ Pasjak, Matulji, 2013.**

Godine 2013. ugledao je svjetlo dana *Rječnik mjesnoga govora Pasjaka* Josipa Orlanda Hrvatina, objavljen kao drugi svezak *Zbornika Liburnijskoga krasa*, pokrenuta dvije godine ranije.

Na mjestu urednika i ovoga sveska ponovno se našao Josip Krajač. U *Predgovoru* prikazuje osnovne jezične značajke mjesnoga govora Pasjaka i obrazlaže razloge zbog kojih se u naslovu rječnika ne pojavljuje, umjesto odabrane inačice, sintagma *pašački mjesni govor*, nakon čega ukratko predstavlja i sam rječnik. Etnik naime koji rabe lokalni govornici glasi *Paščan*, dok se ktetik *pašaški* ili *paški*, osim u takvu, temeljnome liku, pojavljuje i u drugim varijantama, stoga je iz praktičnih razloga odabran naslov podjednako prihvatljiv i s aspekta mjesnoga govora o kojemu je riječ i s aspekta hrvatskoga standardnog jezika.

Nakon *Predgovora* nalazi se popis kratica i odrednica koje se pojavljuju u rječniku te bilješka autora Josipa Orlanda Hrvatina, iz koje doznajemo da je rječničko blago svojega materinskog idioma počeo prikupljati još 1995. godine, dakle prije osamnaest godina, a prvi zapisani leksem bio je *šnjefarica*. Rezultat je njegova rada rječnik koji uz aktivan leksik koji lokalni govornici i dalje rabe u svakodnevnoj komunikaciji donosi i mnoge lekseme koji se danas više uopće ne ovjeravaju ili pak vrlo rijetko. Premda je svjestan da je neizbježno izvan ovoga rječnika ostala još koja riječ nezapisana, autor ističe da je najveći dio leksika ipak popisano i objavljivanjem spašeno od zaborava.

Središnji dio knjige zauzima *Rječnik*, koji prema riječima urednika obuhvaća 6000 natuknica. Sve su natuknice akcentuirane, za što je zaslužna Ljerka Krajač, prof., a poredane su abecednim redom i u pravilu dolaze u kanonskome liku. Autor je nastojao pokriti različita leksička polja, a posebnu vrijednost nosi i popisana onomastička građa: navode se naime pojedini toponimi, etnici, ktetici i osobna imena, čemu valja još pridodati prezimena i obiteljske nadimke koji se pojavljuju u

objašnjenju natuknice. Svaka natuknica tumači se standardnojezičnim ekvivalentom ili pak opisno, pri čemu se oprimjerenja navode uglavnom uz manje poznate lekseme i uključuju frazeološko blago ili kakvu rečenicu iz svakodnevne komunikacije. U leksikografskoj se definiciji određenje vrste riječi ili njezinih gramatičkih kategorija uz natuknicu javlja samo ako je to procijenjeno potrebnim. Ipak, takva se praksa nije pokazala suviše s(p)retnim rješenjem ne samo zbog nedosljednosti leksikografskoga opisa već i zbog nelogična odabira leksemkoga lika koji se pojavljuje u natuknici, što bi se možda uspjelo spriječiti postavljanjem jasnijih i čvršćih kriterija prilikom sastavljanja rječnika i oblikovanja natuknica.

Od navođenja kanonskoga lika odstupa se kada je riječ o oblicima „koji imaju u mjesnom govoru morfološkofonološku posebnost“ (str. 9), i to ne samo u slučajevima kada on nije ovjeren već i u drugim primjerima kada je procijenjeno da vrijedi navesti „oblik u kojemu se javlja promjena u korijenu/osnovi, i/ili pokazuje znatno drukčiju grafijskofonološku strukturu riječi“ (str. 9). Tako se primjerice prezentski oblici glagola *gret, koji obično nije ovjeren u infinitivu, navode zasebno, pri čemu se kao natuknice pojavljuju *gre* i *gredu/greju*, iako je oblik 3. l. jd. glagola već uključen u objašnjenje druge natuknice. U njemu se ujedno pojavljuje infinitiv *gret* uz sinonimni leksem *poć*, iz čega nije jasno rabi li se u mjesnome govoru Pasjaka infinitiv navedenoga glagola ili ne, a nije posve sretan ni odabir oblika u kojemu se natuknica navodi: bilo bi logičnije da je odabrano (samo) 1. l. jd. i potom naveden ostatak prezentskih oblika. Slična je situacija s natuknicom *za manu*, gdje je očito problematičnim procijenjen oblik I jd. lične zamjenice *za* 1. l., s provedenom punom nepreventivnom čakavskom vokalizacijom poluglasa i očuvanim arhaičnim padežnim nastavkom, no bilo bi logičnije, a s leksikografskoga stajališta i jedino ispravno, da je spomenuti oblik lične zamjenice naveden kao samostalna natuknica, a ne u kombinaciji s prijedlogom *za* (ako već ne uz kanonski lik *ja*). Budući da bi takve i slične propuste kompetentan i kvalitetan recenzent nedvojbeno uočio, šteta je da autoru nije uopće osiguran recenzentski postupak, kojim bi se ovaj rječnik kao plod autorova mukotrpa rada i truda zasigurno podigao na višu razinu.

Nakon *Rječnika* slijedi popis autorovih informanata i literature kojom se služio, kao i zahvale onim sugovornicima zaslužnim za zapisivanje najarhaičnijega sloja govora o kojemu je riječ i onima koji su uvijek spremno odgovarali na postavljena pitanja. Radi pružanja što potpunije jezične slike pri kraju izdanja nalazi se autorova pjesma

Jezik naše mame (akcentuirana) i izbor iz njegovih članaka objavljenih u *Besedi*, prilogu *Novoga lista*, koji uključuje devetnaest tekstova pisanih čakavštinom Pasjaka, među kojima je prvi iz 1997., a posljednji iz 2013. godine. Knjigu zaključuje životopis autora.

Premda su autorovi napori oko brižljiva pohranjivanja dragocjene jezične građe neprocjenjivi, možemo opravdano žaliti što *Rječnik* nije popraćen i kojim dijalektološkim prilogom, koji bi ovo izdanje, nesumnjivo, dodatno obogatio te rasvijetlio поблиže lokalni idiom Pasjaka i iz suvremene znanstvene perspektive. Postojeće jezične napomene u *Predgovoru* ne samo da ne mogu nadomjestiti prilog takva tipa već je upitno i koliko je njima ispravno zahvaćena „posebnost“ toga mjesnoga govora, koja se u tome poglavlju često spominje. Primjerice tvrdnja: „Konjugacija se npr. odlikuje posebnošću prezentskoga nastavka u prez.1.l.jednine [*sic!*], umjesto *m* nastavak je *n*: nič ne rivan storit...“ (str. 6) potpuno je neprihvatljiva; s aspekta morfologije riječ je o istome prezentskome nastavku neovisno o liku (*rivam* : *rivan*), a razlika se odnosi na plan morfonologije, no i u tome slučaju nije nimalo posebna za govor Pasjaka s obzirom na to da je potvrđena u većini čakavskih, ali i ne samo čakavskih, govora duž jadranske obale. Pruženi opis jezičnih značajki u *Predgovoru* nije, nažalost, uspio dočarati pravu posebnost idioma Pasjaka jer među zabilježenim značajkama uspostavlja odnos među pojavama različitoga reda, dodatno pružajući dvojbene interpretacije njihove arhaičnosti. Propuštena je tako prilika pravoga pozicioniranja toga govora u okviru hrvatskih čakavskih govora, i to, konkretnije, ikavsko-ekavskoga dijalekta, čijim je dijelom, no ujedno i hrvatskih govora u cjelini neovisno o njihovoj narječnoj pripadnosti.

Zaključno valja svakako pozdraviti ovaj vrlo vrijedan prilog hrvatskoj dijalektnoj leksikografiji, u prvome redu čakavskoj, a sudeći po najavama urednika i autora u uvodnim dijelovima knjige, istraženost bi Liburnijskoga krasa, ponajprije Pasjaka, vrlo skoro mogla biti obogaćena i novom, jezično-etnografskom perspektivom. Naime zapisane poslovice, izreke i drugi slični zapisi samo su dijelom ušli u ovu knjigu, uglavnom radi oprimjerenja lokalnoga idioma, a tako i dragocjena etnografska građa prikupljena u razgovoru s ispitanicima, čija se objava stoga planira u zasebnoj knjizi.

Ivana Eterović

**Lidija Nikočević, *Zvončari i njihovi odjeci*, Naklada „Kvarner“
– Institut za etnologiju i folkloristiku – Etnografski muzej
Istre/Museo Etnografico dell’ Istria, Novi Vinodolski – Zagreb –
Pazin/Pisino, 2014.**

Zvončari i zvončarski ophodi neodvojiv su element *pusnih* (pokladnih) praksi (i) na širem opatijskom i riječkom području, odnosno na području Kastavštine, zatim (drugim) mjestima Opatijskog krasa, Grobnišćine i bakarskog zaleđa. Izuzev onih mjesta u kojima se njeguje praksa nošenja zvona za vrijeme *pusta* (poklada), većina jedini doticaj sa zvončarskim skupinama ostvaruje na karnevalskim povorkama (i to samo s onim zvončarskim grupama koje na njima sudjeluju) odnosno putem medija, a njihovo se poznavanje temelji tek na razlikovanju opreme pojedinih

zvončarskih grupa i/ili njihova specifična načina kretanja. No ovaj je pokladni običaj u svojoj naravi i značenju koje ima za zajednicu u kojoj egzistira mnogo kompleksniji. O tome svjedoči interes stručnjaka za ovom pokladnom praksom koji se može pratiti već zarana od razvitka etnološke znanosti u nas, interes koji je prisutan do današnjih dana.

Ova je običajna praksa zaokupila, još za studentskih dana, istraživački interes i autorice ove knjige, etnologinje dr. sc. Lidije Nikočević, ravnateljice Etnografskog muzeja u Istri. Tako su zvončari obilježili autoričin formalni ulazak u akademsku zajednicu budući da su bili temom već i njezina diplomskog rada, da bi nakon tri desetljeća kontinuirana terenskog istraživanja zvončarskih praksi one postale i predmetom njezina doktorskog rada. Ova je monografija uz uredničke sugestije dr. sc. Tanje Perić Polonijo nastala upravo na temelju autoričine doktorske disertacije. Objavu knjige financijski su pomogli Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, Primorsko-goranska i Istarska županija te Općina Matulji.

Formalno se knjiga sastoji od četiri cjeline, kojima prethodi autoričina zahvala svima koji su na bilo koji način omogućili njezin nastanak. Na posljednju se cjelinu nadovezuje bogata bibliografija, sažetak na engleskom (*Summary*) te *Bilješka o autorici knjige*.

Svaka je cjelina i podcjelina knjige najavljena pomno odabranim kraćim citatom iz relevantne literature ili segmentom terenske bilješke, odnosno isječkom iz intervjua s kazivačem koji uvodi u temu cjeline. U prvoj cjelini knjige, definirajući svoju istraživačku poziciju, autorica uvodi u predmet istraživanja. Navodeći iskustva stečena tijekom 30-godišnjeg praćenja zvončarskih skupina koja su oblikovala njezinu istraživačku metodu, za nju će reći kako „...nije neutralna, ni pasivna, već interaktivna i kreativna, selektivna i interpretativna.“ U nastavku opisuje osnovni koncept knjige, dajući u njoj, kako sama napominje, znatan prostor iskazima sugovornika.

Druga je cjelina, naslova *Zvončari*, najobimnija i predstavlja središnju temu knjige. U njoj autorica donosi osnovne informacije o zvončarskim skupinama i njihovim ophodima, nakon čega usmjeruje pažnju na fizičku pojavnost zvončara i njihovo ponašanje u širem kontekstu, na ponašanje izvan povorke, a koje oni dijele kao pripadnici iste zvončarske skupine. Zatim daje vremenski okvir ove pokladne prakse te tematizira povezanost identiteta lokalnih zajednica i njihovih zvončarskih skupina s teritorijem na kojem one postoje. Posljednja je tema druge cjeline posvećena formalnim i neformalnim organizacijama u koje su unutar lokalnih zajednica zvončari uključeni.

U prvoj podcjelini, nakon definiranja tipova zvončarskih skupina koji postoje na širem riječkom i opatijskom području, opisana je zvončarska oprema. Opis opreme sadrži niz zanimljivih i široj javnosti manje poznatih informacija koje svjedoče o njezinu razvoju i promjenama tijekom vremena. Slijedi opis zvončarskih skupina i njihovih ophoda, kako onih tradicionalnih tako i probnih ophoda i novih ruta. U ovome su dijelu opisane zvončarske skupine koje danas postoje na području Općine Matulji (Rukavački, Zvonejski, Brežanski, Mučićevi zvončari, Zvončari Vlahovog Brega i Korenskog, Frlanski, Brgujski, Munski, Žejanski i Lipajski zvončari), Leprinački zvončari iz Veprinca iznad Opatije, Halubajski zvončari s teritorija Općine Viškovo, Grobnički dondolaši s područja dviju općina, Čavle i Jelenje, zatim Kukuljanski zvončari s područja bakarskog zaleđa te Zametski zvončari, koji dolaze s područja Zameta, zapadne riječke gradske četvrti. U nastavku su spomenute i nekadašnje zvončarske grupe čija je pokladna praksa s vremenom zamrla.

U podcjelini *Tijelo i njegove manifestacije u svjetlu odnosa pojedinca i društva* promatrani su zvončari s aspekta fizičke pojavnosti, u svjetlu postojećih stereotipa i predodžbi koje oni sami i drugi, *vanjski*, prema njima imaju. U skladu s time autorica donosi isječke kazivanja na temelju kojih opisuje kakva mora biti narav zvončara,

njegova snaga, stil nošenja zvona, koliko je važno imati zvončarsku praksu u *krvi* kao preduvjet uključivanja u zvončarsku skupinu ili kako se osobito cijene oni zvončari koji potječu iz obitelji u kojima postoji kontinuitet nošenja zvona u više generacija. Opisan je osjećaj ushita o kojem progovaraju zvončari, a koji se javlja za vrijeme zvončarskih ophoda, kao i druga emocionalna stanja koja pak dovode do iskazivanja sile i žestine. Poseban je dio posvećen iskazivanju spolnosti, zatim ulozi žena te načinu na koji one same percipiraju svoju poziciju u ovim pokladnim praksama. U nastavku se progovara o važnosti muškog društva u kontekstu zvončarskih skupina u vrijeme *pusta* kao i izvan tog vremena. Opisano je značenje privatnih *konoba* i *oštarija*, mjesta namijenjenih upravo druženju muškaraca. Za razliku od zajedničkih druženja obaju spolova na plesovima u vrijeme *pusta*, prilikom kojih se najčešće pleše *potresujka*, na spomenutim prostorima uvriježen je ples u ritmu polke. Neodvojivi su elementi *pusnih* običaja hrana i piće, a njihovo je značenje i konzumacija opisana u posljednjem dijelu prve podcjeline. U sljedećoj podcjelini fokus je na vremenu u kojem se prakticira *pust* te se govori o početku i trajanju *pusta* i njegovu produženju prije i nakon razdoblja definiranog lokalnom tradicijom. U drugom se dijelu ove podcjeline tematizira vrijeme nastanka zvončara i koliko je ono važno pojedinoj zvončarskoj skupini te se opisuje odnos starih i novoformiranih grupa. Poseban je dio posvećen razdobljima kada je ovaj običaj bio zabranjivan te značenju otpora koji su tim zabranama pružali tadašnji zvončari. Ti zvončari i danas žive u kolektivnoj memoriji svojih zvončarskih skupina. U dijelu *Stari i mladi zvončari* analizira se odnos starih i mladih zvončara unutar zvončarskih skupina kao i uključenost djece u ovu pokladnu praksu.

O ulozi zvončarskih skupina u kreiranju i potvrdi identiteta lokalnih zajednica kojima pripadaju raspravlja se u sljedećoj podcjelini drugog dijela knjige. U njemu se prezentiraju i odnos i stavovi zvončarskih skupina prema novodoseljenom stanovništvu kao i prema drugim zvončarima u okolici. U ovom je dijelu predstavljen stav zvončarskih skupina prema gostovanjima izvan mjesta određenih tradicijskim ophodima, iskustva s gostovanja u bližoj okolici ili šire te uloga zvončara u promociji kraja u kojem postoje.

Posljednji dio cjeline *Zvončari* analizira različite tipove organizacija unutar zvončarskih skupina. Uloge su takvih organizacija više-struke. Tako s jedne strane zvončarski sastanci i postojanje udruga omogućuju zvončarskim skupinama realizaciju njihovih *pusnih* (pokladnih) aktivnosti, dok s druge strane održavaju zvončare na okupu izvan *pusta* i promiču ih u aktere koji svojim djelovanjem utječu na

dinamiku društvenog života u lokalnim zajednicama kojima pripadaju i unutar kojih se ostvaruju, primjerice organiziranjem sportskih događaja ili lokalnih manifestacija.

Sljedeća cjelina jest ona koja propituje značenje i funkciju zvončara izvan konteksta lokalnih zajednica. Tako upravo prva podcjelina tematizira interes za prirodno, iskonsko, interes koji dolazi iz urbanih sredina i postaje razlogom oživljavanja onih pokladnih praksi za koje se prije nekoliko desetljeća mislilo kako će nestati. Upravo se to može pratiti i kroz običaj nošenja zvona u *pusno* vrijeme. Kao posljedica interesa za nematerijalnom kulturnom baštinom na globalnoj razini, zvončari su 2009. uvršteni na UNESCO-ovu Reprezentativnu listu nematerijalne kulturne baštine čovječanstva. Kako se odvijao postupak uvrštenja i kakav je bio njegov odjek među zvončarskim skupinama, pokazuje sljedeća podcjelina, temeljena na iskustvu iz prve ruke, budući da je autorica, kao članica Povjerenstva za nematerijalnu kulturnu baštinu pri Ministarstvu kulture Republike Hrvatske, ujedno pripremala kandidaturu za nominaciju zvončara. Kod novih zvončarskih skupina koje nastaju na području na kojem ih ranije nije bilo opisuje njima svojstvenu pojavu – tzv. „izum tradicije“, odnosno osmišljavanje novih praksi kao pokušaj kompenzacije manjka tradicijskih sadržaja. Odnos različitih aspekata medija i aktera ovih pokladnih običaja propituje sljedeća podcjelina, a običajnu praksu zvončarskih ophoda u funkciji kreiranja regionalnog turističkog proizvoda odnosno sudjelovanje zvončarskih skupina u karnevalskim povorkama tematizira pretposljednja podcjelina trećeg dijela. Podcjelina naslova *Zvončari – stara i nova značenja* sumira rezultate autoričina višegodišnjeg istraživanja ovog oblika pokladnih praksi u okolici Rijeke i Opatije.

Posljednja cjelina knjige sadrži prikaz izvora i ranijih istraživanja ovog segmenta pokladnih običaja. Tako je predstavljen sadržaj filmova te rukopisne i dosad objavljene građe o zvončarima. Ovo je svakako vrijedan prilog široj čitalačkoj publici s obzirom na to da je veći broj spomenutih izvora manje poznat i nedostupan. Autorica daje i kritički osvrt na spomenute izvore, nakon čega predstavlja suvremenu stručnu literaturu o pokladama u Hrvatskoj koja je bila relevantna za pisanje ovog rada. Posljednja je podcjelina knjige posvećena autoričinu propitivanju onih teorijskih polazišta koja su utjecala na njezin metodološki pristup interpretiranju građe, a koje je onda na terenu prilikom istraživanja zvončarskih skupina imala prilike provjeriti.

I ova je knjiga, poput autoričina prvijenca *Iz 'etnološkog mraka': austrijski etnografski tekstovi o Istri s kraja 19. i početka*

20. *stoljeća*, pisana prepoznatljivim, jasnim stilom te će svoje čitatelje zasigurno naći istovremeno među stručnom i među širom publikom. Dinamika je teksta ostvarena brojnim zapisima kazivanja sugovornika, osobito živopisnih zbog čakavskog izričaja, stihovima pjesama karakterističnim za *pusno* vrijeme, prijepisima segmenata novinskih članaka i autoričinih bilješki s terena koje se izmjenjuju s tumačenjem pojedine teme. Knjiga gotovo da kreira ambijent *konobe*, u kojoj se na jednom mjestu okupilo društvo svih u njoj zastupljenih sugovornika, bivših i sadašnjih zvončara i drugih, koji uz kapljicu vina potaknuti autoričinih pitanjima komentiraju pojedine teme. Dodatna je dinamičnost postignuta i zanimljivošću sadržaja bilješki ispod teksta (fusnota). Svakako treba napomenuti i kvalitetu slikovnih priloga u knjizi. Naime čitava je knjiga obogaćena brojnim recentnim koloriranim fotografijama zvončarskih ophoda i drugih elemenata *pusnih* običaja, koje uz autoricu knjige potpisuju i drugi autori, neki od njih dugogodišnji pratitelji zvončara, a donose se i preslike starijih fotografija iz privatnih obiteljskih arhiva.

U posljednja je dva desetljeća objavljeno više hvalevrijednih publikacija koje u potpunosti ili dijelom obrađuju temu zvončara opatijskog i riječkog zaleđa. Njihova dodatna vrijednost proizlazi i iz činjenice kako su im autori – entuzijasti, zaljubljenici u svoj kraj – i sami sudionici *pusnih* običaja. Baveći se istom tematikom, knjiga *Zvončari i njihovi odjeci* predstavlja vrijednu novinu. Ona se najviše odražava u brojnim iskazima autoričinih sugovornika koji progovaraju o sebi kao zvončarima, svojim zvončarskim skupinama i odnosu prema *drugima*, misleći pritom na sve one koji primarno ne pripadaju njihovoj zvončarskoj skupini odnosno lokalnoj zajednici. Zbog toga će ova knjiga zasigurno potaknuti interes čitalačke publike, i to prije svega onog dijela čitateljstva koji je naveden u njezinu naslovu. Moguće je da će potaknuti i neke žustrije rasprave među njima. No nisu li (i) one sastavni dio druženja zvončara u vrijeme *pusta*, a i nakon njega? Isto tako za njom će vjerojatno posegnuti i svi oni drugi na bilo koji način povezani s ovim običajem ili krajem u kojemu se on prakticira. Čitajući knjigu, svaki će od njih biti u poziciji propitati osobni stav i značenje *zvončarskih odjeka* u svome životu.

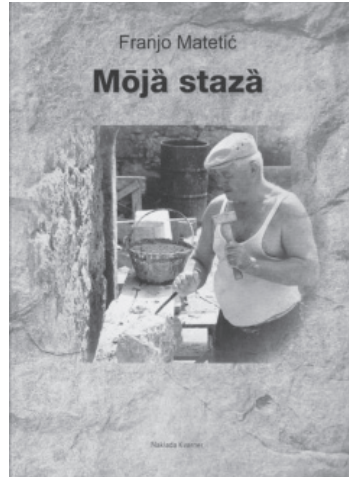
Na kraju knjige autorica izražava nadu da će njezin tekst pružiti dovoljno poticaja i nadahnuća za nove priloge o temi zvončara kako među sudionicima ovih običaja i njihovim zajednicama, tako i među etnologima. Da će im ova knjiga svojom kvalitetom to svakako omogućiti, pisac ovih redaka nimalo ne sumnja.

Robert Doričić

ČETRTRA PERLA ZVONEČOJ VA ČAST Franjo Matetić, *Moja staza*, Naklada „Kvarner“, Rijeka, 2013.

Mlado leto se poselo na pragi.

Dan se obesil suncu okol vrata, a nas put peja va Zvoneću, najdajo selo nekadajnega kastafskega komuna, ko j' danaska jedan lepi del matujske općini. I ne otejuć, oče beže po bregeh pa se z bregi spuščaju po vrteh, šeću po škalinah na keh pred sakun kućun rožice sun forcun cvatu. Arbaroži, zvončići, ciganki, rumanije... Na umejkeh se bele margaretice, a košenina j' puna obušaneh beleh i žuteh rajpakli. Pul samega kunfina žuti se cilindorija i raste šćirica. Z vrti nan mašu šprlentasti beli sveti antoni. Visoki i driti, otpiraju svoji cveti moćnega diha. Najlepje se rascvatu za Antonjicu.

Va Zvonećoj se odvavek štimalo i Antonju i Antonjicu.

Dva blagdana i dva sveca istega imena. Onaj zimski Sv. Anton, kega od dragosti još zovu i svetac od prašćića, je Antonja. Ona prihaja 17. antonščćaka (jenara) i senjal je Pusta i pusneh nemotarij. Drugi Sv. Anton narućaj nosi Isusa i rožice ke zovemo sveti antoni, a prihaja po lete i blagdanu rećemo Antonjica. Ona se slavi 13. pomajića (juna). Tako su i zimski i letni svetac zvonejski blagoslov i saki mora odbavit svojo delo. Zimskemu su to zvonćari, a letnemu va ćast prestavi se nova knjiga.

Va pasaneh leteh prestavjene su ćetire, ne zna se ka je boja od ke, a seh je napisal najstareji Zvonećan Franjo Matetić. I tako su njigove knjigi postale najvredneja zvonejska dota. Na lanjsku Antonjicu (2013) prestavjena je *Moja staza*.

Ćetrta knjiga i ćetrta perla.

Ono po ćen je sako prestavjanje knjigi va Zvonećoj posensega drugaćijo je i mesto kade se to dogaja. Vavek je to va crekve, ka j' za tu priliku va belo okrunjena kot kad se ćeka nevestica. Najprvo j' maša za pomolit se, a onda prestava nove knjigi za veselit se. Judi nagrnu nutra aš oteju pošćimat Franjota Matetića, va ken vide ćudo od ćoveka, ki j' va sedandeset i peten lete zel lapiš v ruku i poćel zapiševat svoji spomeni od starini. Takovemu ćoveku treba stisnut ruku. Aš ki zna ća bi

bilo od njega da j' počel pisat pedeset let raneje kad je va samo desetak postal prvi i jedini zvonejski pisac kega su četire knjigi proslavile više leh da j' ozidal najveći palac na svete?!

Četire knjigi četiri su spomeniki mestu va ken se rodil, va ken je va školu hodil, jubav našal, tu se oženil, decu zgojil, vnučad dočecal i proživel sa svoja leta srečan ča danaska more reć: „Jas san doma, na svojen!“

Po struke je Franjo Matetić zidar i celo je živjenje zidal. Zidi povajer i na drito, z meltun i na suho, zidal je se, i kuće i palaci, i hoteli i taraci, i dvori i prezidi, se, za preživet.

Z lapišon „zidajuć“ knjigu za knjigun ozidal je spomenik i zvonejskemu zajiku!

Va ten mu je glavni pomoćnik bil sin Milovan, aš ča su Franjotove zidarske ruki z lapišon napisale, Milovanove su morale na kompjutor prepisat. Si drugi od familije samo su zabjeno gledali ča to nono piše i zapišuje, i čudili se kako se svojni moglo živet prez televizije, mobitela, kompjutora, interneta i drugeh čudes od tehniki. Da su ga mladi više naslišali, morda se Franjo Matetić nikad ne bi bil ćapal lapiša, a onputa ne bi bil ni znal kakov mu j' talenat Bog na rojenjen regalal.

Redital je veli talenat ale za njega do penzije ni imel vremena. Trebalo je zidarit, familiju prehranit, va dele doma i odomi obatat. Kad je videl da mladi niš od starih vremen ne znaju, domisled se j' da bi trebali jedan dan o temu našemu hodu po starine ča i pročitat. Pa j' napisal knjigu kroniku *Zvoneća svojni*. Knjiga j' dva puti tiskana i dva puti rasprodana.

Va drugoj knjige, romane *Nona Tonka*, Matetić skroz materinu nonu Tonku poveda o ženskemu živjenju jene mlekarice ka drži i kuću i blago, i decu i zemju. Vaje za ten Franjo je napisal i tretu knjigu – *Breme i počivalo: Zvoneća – delo i užanci*. Va nju je pobral stare užanci, navadbi, dela, verovanja, igri, besedi...

S tun knjigun Franjo Matetić je prestal bit zvonejsko čudo od čoveka i već se niki ni čudil da piše, leh su počeli pitat kad će prit nova knjiga.

I prišla je. Na Antonjicu 2013. leta prestavjena je četrtta knjiga *Moja staza*.

A staza more bit se. I ona kozja po koj se komać z bremenon pasevalo, i kunfin, i putić od kega su cestu storili, i ona čovečja ku zovemo živjenje. Ta Matetićeva staza sada je duga 93 leta, a imela je čuda počival. On sam posložil ih je va 16. Pa čitamo kako ih se on spamećuje: *Otrok, Školan, Mladićac, Bolnik, Soldat, Piza, Sardenja, Korzika, Opet Sardenja, Vrnjanje, Opet doma, Delo po Slovenije*,

Delo va domačen kraje, Opet bolnik, Opet delo i Penzioner. Naslovi pokazuju njegovu stazu, put odrastanja, put po svete i vrnjanje doma. Pokazuje i lepu i onu manje lepu stran ku prnese sakidajno živjenje ko te mesi i meje, a ti va njin vavek ostoneš lih čovek. Pošten, vredan i dobar.

Knjigu je Franjo posvetil Vlatkotu i Tonine, vnuku i vnuke ki morda još ne vide koliko j' nono velik čovek. I po tele i po dele. Posebe po pisanjen. Storil je Franjo Matetić jedan veli korak ponaprvo kad je počel zapiševat na staren zvonejsken zajike, prven materinen, kega i najboje zna. Pisal je pomalo i strpjivo. Zato treba i čitat pomalo, rečenicu za rečenicu i zada sake sledić postat za razmislet. Ova četrti knjiga opet je roman, ale ni romanac. Videt ćete ako ju pošnete čitat onako kako je on pisal – sa srcen. Zajedin ćete oćutit ča j' odredilo put otroka ki danaska kot oštajonan čovek ume čaro gledat i ponaprvo i ponazad. Ča j' za otroka značilo kad se mat zavečala, kako j' rasal do školi, kako j' još nezrel mladićac va tuju vojsku šal... Kako je bilo va Taliže, kako se tamo živelo, o čemu je sanjal?

Najboje je to va predgovore napisala doc. dr. sc. Jasna Gržinić: „Smirenim tempom pripovijedanja, autor/lik/pisac u prvom licu iznosi zgusnute događaje iz dana u dan. Prvi put iznutra upoznajemo svakodnevicu mobiliziranoga vojnika u potpuno tuđoj zemlji, na izoliranom otoku, s nepoznatim ljudima i tuđim jezikom. Jednostavan čovjek iz seoske sredine upoznaje ljude koji pripadaju istomu sociološkom krugu i dijele slične muke i radosti života. Isto tako, na otoku su već tada prisutna i dostignuća modernoga života i kulture (telefon, kino) koja će zauvijek promijeniti autorov svjetonazor (posebno susret s knjigom i užitkom čitanja) te proširiti njegove životne vidike. Prizori svojevrsnoga opstanka na ratnoj stazi, jesu puni unutarnje dramatike, pa stoga na ovim stranicama nerijetko nalazimo unutarnji monolog.“

Piše Matetić i riše slikice ke mu se i sada pred očijami otpiraju...

Nagnul san se na rucak pak s pestami zada glavu držeć va jeno mesto gljedal i mislel: Ov brod, namesto bliže, me vozi se dalje od domi. Koliko će vremena pasat dokle me bude brod peljal proti doma? A ča j' još huje. Če l' me pak peljat kada proti doma?

Va više od pol knjigi zapisal je Franjo kako mu j' bilo va tujine. O temu je malo ki pisal. A h temu još iskreno, istinito i od srca. A on reda dani, noći, meseci i leta va tujen svete. Pasuju boli, glad, zima i prisilno delo... Trebalo se semu prinavadit, se potrpet za preživjet. Samo su noći bile čovečje...

Čin san večer zaspal, već mi se j' sanjalo da san doma al da san na cuge ki j' prez kol. Neki put san sanjal da san na brode pak je na minu natapal i smo va zrak zileteli. Prestrašen san se zbudil, va ušu mi j' fikalo kot da j' sirena i tu noć nis više oka zaprl.

Da ni bilo sanji i spomeni, ki zna kako bi bil preživeli Pizu, Sardenju, Korziku... Četire leta soldaškega živjenja va tujine.

Kad se j' vrnjal s tujega sveta h svojoj zibranoj jubave, put je bil drugačiji. Živjenje je obećevalo više lepega, magar su i oni doma za vreme rata pasali čuda gladi, boli, tugi i žalosti. Va tujine se vavek sanje kako j' doma, a njega je doma čekala njigova Milena. Pa ki se ne bi veselil vrnjevanju?!

A put za doma nosil je nove brigi i pojidi.

Rat je finil, judi su se vrnjali z borbi i logori, otpirala su se dela, rabilo je mislet i na jubav. Milena je čekala. Familija se vaje storila, bila se veća, prišal je vnuk i vnuka. Novo vreme j' novo nosilo, staro se pozabjevalo. Si su pozabjevali, samo se Matetiću duša parićevala da jedan dan namesto zidarske žlice zame v ruki lapiš.

Kad piše od svoje zidarije va koj je bil i artižan i meštar, vidi se kako kamik pozna va dušu, čuti kako kamik diše i zna kamo ga treba stavit. Jušto tako on va knjige slaže i besedi. Čiste i lihe kot obdelani kamiki. Kamik na kamik. Beseda za besedun. Puna je knjiga. Vnukon na spomen, sen drugen na znanje.

Va knjige od 232 stranice našlo se i 45 litrati. Na sakoj slike ferman je delić Franjotovega živjenja: školana, soldata, delavca, zvončara, svečara, muža, oca, nonića... Negdere se vidi malo muziki, malo kanta i tanca, a se j' puno radosti i veseja... I na kraje knjigi tri stranice manje poznateh besed za onih kurijožeh. A posensega na kraje, na koricach zvani, pul slikice autora i nekoliko rigic od njigovega živjenja, piše: *Svojen pisanen Franjo Matetić je svoj rojeni zvonejski čakavski govor porinul va hrvatsku književnost i tako noj daroval vredan i čitovat kusić domaćega zajika, a Zvonećoj i semi ki te ga z gušton čitat, pustil je vekoviti spomen na vreme ko je zavaveki pasalo.*

Da su tiskane se četire Franjotove knjigi, more se zahvalit jenemu drugemu Franjotu – Franjotu Butorcu. On i Naklada „Kvarner“ tiskali su tretu i četrtu knjigu. Ova četrtu, *Moja staza*, dobila je i pomoć od Općini Matulji i Primorsko-goranske županije. Knjigu su uredili Jasna Gržinić i Milovan Matetić.

Na prestavjanje svoje četrtu knjigi Franjo Matetić ni prišal.

Po sine Milovane je sporučil: *Ne drže me već nogi, a oče i uše me ne služe najboje, pa odbavite to prez mane!*

I bilo je prez njega, ale va soj veloj bogatije od starega zvo-
nejskega govora, ki čoveka ostavja prez daha, falel je onaj njigov smeh
od pred desetak let kad je rekal i seh nas nasmel: *Jas san još premlad
da bin znal se od naše stare starini.*

Kako je Franjo Matetić rojen 1921., leta su mu puna spomeni.
Trebalo je da vreme stori svojo i on pošne pisat. Va ten je dele majstorski
povezal staro i novo, splel je virugi od doživjenega i proživjenega.
Napisal je roman od svojega živjenja, ko j' počelo va Zvonećoj i potle
seh nevoj rata, politiki, dela i mizerije vrnulo se opet va Zvoneću, va
koj je Franjo *svoj na svojen*, srećan i štiman.

Se j' to lane gledal patron Sv. Anton, ki j' svoj život zasenjaj s
puno čudes. Va Zvonećoj je pustil još jeno – mestu je podaril Franjota
Matetića. A Franjo Matetić mu pošteno vrnul kad je va dotu juden
pustil četire dobre knjigi.

Se četire napisane Zvonećoj na čast!

Cvjetana Miletić

**Vlasta Sušanj Kapićeva, *Jelitima*,
Ustanova „Ivan Matetić Ronjgov“, Viškovo, Ronjgi, 2013.**

„Pjesnici su čuđenje u svijetu“, poznati je stih antologijskog hrvatskog pjesnika Antuna Branka Šimića. On u svojoj pjesmi *Pjesnici* kaže i kako su pjesnici „vječno treptanje u svijetu“, a „njihove oči velike i nijeme rastu pored stvari“. Samo pjesnik, pjesničkim jezikom, može najdublje ponirati u tajnovit i nikada do kraja rastumačiv svijet pjesništva. Svijet je to koji živi prema svojim zakonitostima, vremenski i prostorno, uzročno i posljedično, taj se svijet razlikuje, distancira, odvaja od stvarnosti, svakodnevice, ujedno, paradoksalno, najdublje ponire, ulazi, zahvaća tu istu svakodnevicu, preobrazujući je, re-konstruirajući je, stvaralački je mijenja. Je li stoga čudno da je upravo Šimić svojoj jedinjoj zbirci pjesama dao naslov *Preobraženja*.

I pjesnički svijet Vlaste Sušanj Kapićeve ima svoje zakonitosti, svoj svemir u kojem se kreće. Valja nam ih slijediti. Kako bismo ovdje predstavili Vlastinu novu pjesničku zbirku – *Jelitima*, kako bismo došli do one prve i posljednje točke od koje počinje izgradnja jednoga pjesničkog svijeta (ukoliko je to i koliko je to moguće), slijediti nam je posve druge putove, naime često one i onakve koji su začudni stvarnome, koji upućuju na kretanje obrnuto od stvarnoga, upućuju na zrcalni odraz.

Stoga, kako bismo „otkrili“ pr(a)ve dimenzije Vlastine *Jelitime* (2013.), vraćamo se na izvor, Vlastinu prvu pjesničku zbirku *Ono neč* (1974.). Danas, u suvremenoj svjetskoj filmskoj produkciji, a to se događa i u drugim umjetnostima, pa tako i u književnosti, autori često sredstvima svojih umjetnosti kreću od budućnosti pa se u nastavcima vraćaju u prošlost, na početak, pa slijedom sve do sadašnjeg trenutka.

Taj čarobni krug, gdje početak nije prvi, a završetak zadnji, na poseban i samosvojan način pokazuje nam i pjesništvo Vlaste Sušanj. Njezina je prva zbirka *Ono neč* sadržajno, motivski, tematsko-idejni, možda manje formalni, onaj dio njezina pjesničkog

puta koji se nadaje kao završna, najnovija njegova postaja. Autorica u toj svojoj zbirci, među ostalim, pjeva: „Pusti, nisan starinska, / leh san očutila življenje / tvojo i mojo...“. Ili: „Pasalo je, / nestalo, / i ni ga više – / ono vreme / kad san imela / jubav velu va duše“. No svezremenski poantira: „Samo va pamete duraju / celega živjenja gromače“.

Kamen, zid, žbuka, zemlja, elementi su materije u kojoj se autorica kreće, diše i živi, kako u svojoj životnoj (radila je na projektiranju i izvođenju u arhitektonsko-građevinskoj struci), tako i pjesničkoj dimenziji. I njezina *Jelitima* u svojoj denotativnoj, ali i konotativnoj jezgri sadrži te elemente, a koji se eksplicitno otkrivaju u ciklusu zbirke naslovljenom *Zidarske*. Nižu se ovdje naslovi: *Suhi kamik*, *Jena zidarska marena*, *Zidarska hčer*, *Zidarski frak*, *Zidar*, *Kastvu gradu*, *Zvan škvadri*, *Od arta i parta...*

Materija je to koja se autoričinim pjesničkim umijećem pretvara/preobrazuje od zidarskog arta u pjesnički. Naime Vlasta Sušanj Kapićeva arhitekt je riječi. Ona *gradi riječima*, re-konstruira stvarnost. Po mjeri, „va flajbu“ i „pod nivel“, „triput na suho i triput na moko“, „red i pared / železo i armadura / dve glavne za zidara“, „s teškun lopatun se skupa“, izgrađuje svoj pjesnički svijet. Sada jezik postaje materija od koje i s kojom se gradi, pa je Vlastin pjesnički artefakt rezultat arta od besed. To je arhitektura besed, gradnja (kako je naznačila Jasna Gržinić u svom pogovoru zbirci).

Sve je u *Jelitimi* po mjeri. Svaka je riječ pomno i najdublje pjesnički, artizanski, odabrana, oblikovana. Ništa ovdje nije slučajno, plod nekakve zamagljene i anarhične „inspiracije“. Ne, ovdje je riječ o svjesnom i promišljenom, visokoartificijelnom činu koji se začinje, rađa, raste, plodi i živi u vječitom krugu koji samo prava umjetnička procesualnost utjelovljuje.

Materija u riječi i riječ materija ovdje se prožimaju, rade jedne među drugima, osvajaju naš tjelesni i duhovni svijet. Ta riječ uvlači čovjeka, i kao predmetno-tematski svijet i kao recipijenta kojem se obraća kako bi ga preobrazila, re-konstruirala po mjeri ljudskosti, po mjeri pjesnika. A mjera pjesnika, ovdje je i mjera graditelja i, Šimićevim jezikom, ona znači nasloniti uho „na ćutanje“ što pjesnike „okružuje i muči“. A kako se to može?

Vlasta odgovara: „kako drugačje, lih zvan škvadri“.

Jer pjesništvo kao građenje, o čemu je Martin Heidegger sveobuhvatno govorio, otkriva „prisutno u svojoj prisutnosti“. Ono, preko jezika, „pripada jedinstvu bitka samog“, pa upravo pjesništvu

pripada istina bitka. Bitno pjesništvo propitivanje je biti prisutnog, prisutnosti prisutnog. Takvo pjesništvo pjeva ono što grčko mišljenje naziva *alétheia*, a Heidegger tumači kao neskrivenost mišljenja, kao čistinu prisutnosti. Pjesništvo jest, uistinu, „samo ako vlada čistina”. Ili Šimićevo „ćutanje“. Ili Vlastino „ono neč“.

To građenje, mišljenje i pjevanje Vlasta Sušanj Kapićeva u svojoj zbirci nazvanoj, dakako, posve svjesno i s razlogom *Jelitima*, što znači ostavština, otpremnina, miraz, zaklada..., naime nešto što se nekome – posebnome, ostavlja kao naslijeđe, dovodi do vrhunca, zaokružujući tako svoj čarobni pjesnički krug. To kretanje završava početnom točkom – *Jelitimom*, a završava oniričnom, krajnjom, a realno početnom *Ono neč*.

Čuđenje, ćutanje, mišljenje, građenje... kaleidoskop zrcalnih odraza, čarolija tajni, kojima je točka susreta – jezik. Utjelovljena riječ, živa, procesualna, Vlastina „, za so buduće pisanje“.

Vjekoslava Jurdana

**Robert Mohović (ur.), *I moj nono je navigal: Brseč i Brseščina*,
Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga i
Udruga „Jenio Sisolski“, Brseč, 2012.**

Katalog izložbe *I moj nono je navigal: Brseč i Brseščina*, u izdanju Katedre Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga te Udruge „Jenio Sisolski“, nastavak je rada na istraživanju pomorstva na području Općine Mošćenička Draga. Ujedno je to i nastavak izložbe istog naziva, posvećene pomorcima s područja Mošćenišćine, upriličene u Mošćenicama 2010. godine na dan zaštitnika župe Svetog Andrije – na *Andrejnu*.

Podatke su arhivskim istraživanjem prikupili Robert Doričić, Edvin Rutar i Robert Mohović. Izvor su ponovno bile talijanske matice pomoraca Lučke kapetanije Rijeka iz razdoblja između dva svjetska rata, a koje se čuvaju u Državnom arhivu u Rijeci. Tekstove su napisali Robert Doričić, Bernard Franković te Robert Mohović.

Katalog je podijeljen u tri dijela. Prvi dio obuhvaća dva teksta te popis brodova, drugi, najveći dio kataloga posvećen je pomorcima predstavljenu na izložbi, a posljednji dio kataloga donosi tri pričiće iz života pomoraca.

U prvom tekstu, *Kratak prilog povijesti brsečkog pomorstva*, Bernard Franković daje prikaz životnih prilika u Brseču te govori o važnosti mora u životu Brsečana i stanovnika okolnih sela i zaselaka. More je hranilo mnoge, ali ponekad je bilo potrebno *poć navigat*, pa su mnogi i ostali u dalekim zemljama do kraja svog života. Franković ističe kako podataka o pomorcima u 19. stoljeću ima malo, no ponešto se uspjelo prikupiti iz dokumenata i usmenih predaja, pa tako daje popis pomoraca iz Brseča i bliže okolice navodeći njihova imena na talijanskom i hrvatskom jeziku, ali i nadimak te obiteljski nadimak, ako je poznat. Zatim navodi imena pomoraca iz vremena prije Prvog svjetskog rata, a potom opisuje prilike za vrijeme Drugog svjetskog rata te kaže kako su mnogi pomorci u njemu i sudjelovali na način da su bili regrutirani u ratnu mornaricu, a po odsluženju i u jedinice talijanske ratne mornarice. Prikazano je nekoliko životnih sudbina

brsečkih pomoraca i naposljetku prilike nakon Drugog svjetskog rata. Tekst je obogaćen fotografijama iz privatnih zbirki.

Tekst Roberta Doričića *Pomorci Brseščine u matičnim knjigama pomoraca talijanske Lučke kapetanije Rijeka* u svom uvodnom dijelu govori o sudbini grada Rijeke i njegove luke te, u okviru toga, o položaju Općine Brseč. Navode se i institucije nadležne za vođenje evidencije pomoraca kao i zakoni koji su regulirali djelatnost pomoraca. Autor potom daje prikaz izvora podataka, odnosno zbirke matičnih knjiga pomoraca I. kategorije (*Matricola della gente di mare di 1^a categoria*) Lučke kapetanije Rijeka iz razdoblja talijanske civilne uprave od 1924. do 1943. godine, kao i tablični prikaz 15 svezaka koji čine navedenu zbirku. Opisana je metodologija rada, kriteriji odabira pomoraca te je naposljetku izdvojeno njih 159, koji su u nastavku kataloga te na izložbi i prikazani. Dana je ukupna analiza zastupljenih prezimena te najčešće službe koje su brsečki pomorci obavljali. Tekst je upotpunjen fotografijama iz života pomoraca kao i fotografijama ostalog arhivskog materijala.

U nastavku kataloga donosi se popis 312 brodova, a uz njihov naziv navedeno je o kojoj se vrsti broda radi. Naredne 52 stranice prikazuju *noniçi ki su navigali* u obliku kartica istovjetnih onima na izložbi. Za svakog su pomorca prikupljeni sljedeći podaci: ime i prezime, datum i mjesto rođenja, mjesto stanovanja te eventualna promjena prebivališta, ime oca te ime i rođeno prezime majke, broj *matrikule* (pomorske knjižice) te datum njezina izdavanja, služba koju je pomorac obavljao na brodu, napredovanja u službi, prijašnja navigacija, ime broda, a posebno su zanimljive napomene u kojima se može saznati ponešto o pothvatima pomoraca, primjerice da su bili nagrađeni ili javno pohvaljeni zbog iskazane hrabrosti, da su mijenjali prezime, otišli u mirovinu ili pak napustili brod kako bi pokušali pronaći bolji život u nekoj preoceanskoj zemlji. Svaka kartica sadrži barem jednu fotografiju pomorca. Nakon toga abecednim su redom popisani pomorci zajedno s brojem *matrikule* i registra u kojem su njihovi podaci zapisani.

Katalog zaokružuju tri priče iz života pomoraca.

Izložba *I moj nono je navigal: Brseč i Brseščina*, kao i katalog koji je prati, višestruko je značajna. S jedne strane to je prilog poznavanju naše lokalne povijesti, podaci koji naizgled možda djeluju suhoparno govore nam o ljudima koji su rođeni u ovom kraju, koji su ga trbuhom za kruhom napustili ne bi li sebi i svojoj obitelji osigurali bolje sutra. Gledajući slike pomoraca, shvatit ćemo da su mnogi bili još dječaci kad

su izradili *matrikulu*, a već nam to može biti pokazatelj životnih prilika koje su ih natjerale na odlazak. Osim toga analizirajući prezimena pomoraca i ostale osobne podatke, može se pratiti genealogija brsečkih obitelji kao i patronimija područja Brsešćine.

Izložba i njezin katalog svakako su vrijedan prilog nastojanjima Općine Mošćenička Draga da ovaj vid kulturne baštine iskoristi za turističke svrhe i promociju pomorske tradicije ovog kraja. Naposljetku, možda i najvažnije, treba reći kako je gotovo svaki *Brsečan* na ovoj izložbi mogao prepoznati nekog od pomoraca, bilo da mu je bio rođak, djed, susjed ili je samo čuo priču o njemu. Mnoštvo posjetitelja i razmjena dojmova koja se mogla zamijetiti na samoj izložbi govore u prilog tome da je izložba ostvarila svoj cilj, a spomenuti katalog ostaje kao trajna uspomena na bogatu pomoračku tradiciju Brsešćine.

Ana Montan

Mošćenički zbornik, br. 6, Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga – Hrvatska sekcija ECOVAST-a, Mošćenice, 2009.

Iako godinom izdanja vezan za 2009., šesti je svezak *Mošćeničkog zbornika* u ruke Uredništva *Zbornika Lovranščine* dospio točno prilikom okončavanja tiska druge knjige, stoga je njegov prikaz u integralnu obliku s njemu prethodećim svescima izostao. No nastojanja lokalnih sredina da valoriziraju svoju baštinu ne trebaju biti robovi formalizma, pa unatoč relativno velikom vremenskom odmaku zaslužuju, makar i naknadno, prezentiranje i predstavljanje široj javnosti.

Ovaj svezak treba sagledavati u kontekstu 2. međunarodne znanstveno-stručne konferencije *Revitalizacija malih povijesnih gradova i njihova okruženja u Primorsko-goranskoj županiji*, koja je održana u Mošćenicama 23–24. listopada 2009., s obzirom na to da je sav materijal potekao s te konferencije. Njezini glavni organizatori bili su Hrvatska sekcija ECOVAST-a (Europskog vijeća za sela i male gradove) i Katedra Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga, dok je kao suorganizator sudjelovalo Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske (Odbor za baštinu i prostor). Uz brojne stručnjake i entuzijaste u Znanstvenom i Organizacijskom odboru, posebno treba istaknuti da su pokrovitelji bili Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske, Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Primorsko-goranska županija i Općina Mošćenička Draga, a sama je konferencija održana u okviru projekata *Mali gradovi* Hrvatske sekcije ECOVAST-a i *Mošćenice – živi grad muzej* Katedre Čakavskog sabora Općine Mošćenička Draga.

Sakupljeni materijal impresivne kvantitete (svezak ima 431 stranicu!) uredio je Robert Mohović, a u tome je imao pomoć dvoje gostiju urednika, petero dodatnih članova Uredništva i petero članova Savjeta, troje recenzenata i nekoliko dodatnih suradnika (lektorice, prevoditeljice, grafički urednici). Uredništvo u *Proslavu* objašnjava kako su u ovom svesku objavljeni radovi sa spomenute konferencije,

koja se odvijala u dva tematska okvira: prvi, vezan uz projekt *Mošćenice – živi grad muzej* (projekt je detaljno predstavljen u prethodnom svesku), te drugi, koji je „obuhvatio šire prostorne, društvene, turističke i gospodarske aspekte“. Sve te aspekte i mogućnosti valorizacije malih povijesnih gradova istražuju prilozi objedinjeni upravo u ovome svesku, koji je podijeljen na osam dijelova.

Prvi dio čine *Uvodna izlaganja*, koja tematiziraju općenito projekt obnove i razvitka malih gradova (B. Dumbović Bilušić), projekt *Mošćenice – živi grad muzej* (V. Velčić i R. Mohović) te ukratko govore o zajedničkim nastojanjima Hrvatske sekcije ECOVAST-a i Katedre oko revitalizacije povijesnih gradova (T. Stepinac Fabijanić).

Širi prostorni i društveni aspekti razmatraju se u drugom dijelu kroz teme opstanka europskih malih gradova (P. Turner), utjecaja gospodarske krize na njihov razvitak (P. Moore) i sociološkog pristupa krajolicima u Hrvatskoj (D. Sefaragić, A. Svirčić Gotovac i J. Zlatar).

Treći dio, naslovljen *Povijesno-umjetničke i druge istraživačke teme*, objedinjuje radove koji se bave urbanističko-komunalnim odredbama Mošćeničkog statuta (Z. Karač), urbanom strukturom Hreljina (R. Vučetić), Malinskom na otoku Krku (D. Radović Mahečić), mošćeničkim grobljem (D. Glavočić), tradicionalnom čabranskom kućom (Ž. Čorak) i petrovaradinskom tvrđavom (I. Udicki i G. Uroda).

Prostorni planerski i zakonski okviri naslov je četvrtog bloka radova, koji su posvećeni razmatranju uloge prostornoplanske dokumentacije u revitalizaciji malih gradova općenito na razini županije (M. Črnjar i G. Uroda), odnosno konkretno na primjerima Novog Vinodolskog, Vrbnika i Lovrana (B. Blažević i A. Jelušić). Tu su još i radovi koji govore o prostornom planiranju u odnosu na projekte revitalizacije povijesnih naselja (N. Božić, S. Jakopec i M. Čordaš) te o njihovoj zaštiti u okviru hrvatskog zakonodavstva (N. Lipovac).

Peti dio nosi naslov *Održivi razvitak malih povijesnih gradova i okruženja*, pokušavajući koncept održivog razvitka sagledati u odnosu na koncept kulturnog krajolika (B. Dumbović Bilušić i V. Kelemen Pepeonik), istražiti europsku podršku tom konceptu (M. Krstinić Nižić i O. Blažević), vidjeti u njemu ulogu turizma (J. Kranjčević) i općenito prihvatnog potencijala malih gradova (D. Smolčić Jurdana). Jedan je rad posvećen razmatranju ideje Mošćenica kao muzeja (V. Zgaga), a jedan djelovanju udruge „Prijatelji baštine“ u zaštiti baštine Ivanić-Grada (V. Pust Škrgulja).

Dio *Projekti i realizacije* donosi nam vijesti i ideje o projektima zaštite i revitalizacije omišaljske baštine (N. Albaneže), grada

Labina (S. Gašparović i A. Suljić), o arhitektonskom snimanju na nekoliko primjera gradova povijesne Liburnije (A. Braun i N. Jakšić), revitalizaciji frankopanskih kaštela Vinodola (K. Vahtar Jurković i H. Margan) te nekih povijesnih cjelina Primorsko-goranske županije u sklopu međunarodnih projekata (K. Vahtar Jurković i H. Margan). Posljednji rad prezentira Interreg-projekte održivog razvoja u međuodnosu s edukacijom studenata arhitekture (V. Mikić).

Predzadnji dio donosi, kako je i u naslovu dano, *Sažetke ostalih izlaganja na konferenciji* te su u njemu umjesto cjelovitih priloga dane tek skraćene verzije nekoliko tematski različitih priloga. Prvi sažetak govori o epohalnoj krizi u odnosu na novu ulogu ruralnog prostora (Z. Skala), a sljedeći nudi opći osvrt na razvoj hrvatskih malih gradova (A. Svirčić Gotovac). Zatim su objavljeni sažeti prikazi o održivom razvoju malih gradova općenito (J. Zlatar), o odabranim primjerima sakralne baštine Mošćenica (V. Zajec) te o ateljeu kipara Ljube de Karine (T. de Canziani).

U posljednjem dijelu, koji nosi naslov *Rasprava i zaključci*, najprije se donosi *Rasprava Okruglog stola „Mošćenice – živi grad muzej“*, a potom *Rasprava i Zaključci konferencije „Revitalizacija malih povijesnih gradova i njihova okruženja u Primorsko-goranskoj županiji“* (oba priloga potpisuje B. Dumbović Bilušić), pri čemu posebno mjesto zauzima *Memorandum iz Mošćenica*.

Iz ukratko prikazanog vidljivo je da je ostvaren izuzetan napor da se rezultati Konferencije predstave široj javnosti, što izaziva dužno poštovanje i pohvalu njezinim organizatorima, odnosno (su)-nakladnicima ovog sveska *Mošćeničkog zbornika*. Međutim otvaraju se dva pitanja u vezi s mogućnosti jasnijeg profiliranja samog *Zbornika* u njegovoj budućnosti. Prvo je ono vezano uz sam njegov sadržaj. Velika je većina prezentiranog sadržaja sasvim nevezana za prostor Općine Mošćenička Draga te, uz nekoliko priloga o samim Mošćenicama, ne saznajemo mnogo novosti koje već nisu bile dijelom prethodnog sveska, a prostor Brseštine ostao je pritom izvan dosega razmatranja. Nameće se zaključak da je jedino mjesto održavanja samog skupa motiviralo nakladnike da se odluče materijal uklopiti unutar korica jednog sveska *Mošćeničkog zbornika*.

Vezano uz sadržaj ipak treba istaknuti napomenu priređivača da zbog obimnosti materijala nije bilo moguće tiskati tekstove pojedinih autora koji su također izlagali na Konferenciji tematizirajući male povijesne gradove i njihovo okruženje iz kojih sami dolaze: Kastav (B. Kukurin), Lovran (D. Peršić, I. Mileusnić, F. Babić), Grobnik (S. Lukanić), Klana (I. Šnajdar), Kostrena (A. Rasol) i Beli (M. Velčić).

Budući da je riječ o mjestima u istoj regiji, vjerujem da bi lokalnu publiku ponajviše interesirali upravo ti prilogi, a i sam *Zbornik* svojim naslovom sugerira čitatelju okrenutost (ponajprije) prema lokalnim temama.

Drugo je pak pitanje forme obrade naznačenih tema. Iako su navedeni recenzenti (troje), vidljivo je da je riječ o zbirnoj recenziji, što je vjerojatno bilo vremenski i tehnički znatno ekonomičnije i praktičnije. Ipak, brojni su radovi zasigurno mogli ostvariti znanstvenu kategorizaciju pojedinačnim recenzijama priloga te se jasno odijeliti u razini obrade od radova koji su stručne naravi, odnosno od onih priloga koji su ostali tek na razini vijesti, opaske, kratke informacije. Vjerujem da bi time i autori dobili zasluženo mjesto, a čitatelj jasnija očekivanja već pri samom kretanju u upoznavanje s pregrštom korisnih i vrijednih informacija koje ovaj svezak nudi.

Iako je i dalje vidljivo sadržajno i formalno traženje identiteta koji bi *Zbornik* trebao odražavati, treba u svakom slučaju pozdraviti ovaj novi svezak, budući da donosi golemu količinu neobično vrijedna materijala aktualne tematike održivog razvoja malih povijesnih gradića te ga u tom smislu treba promatrati kao sintetski prinos tematici ne samo na regionalnoj već i nacionalnoj razini, budući da svaka daljnja strategija i promišljanje pitanja obnove i razvitka malih povijesnih gradova neće biti mogući bez pozivanja i pomna studiranja spoznaja, iskustava i ideja iznesenih u šestom svesku *Mošćeničkog zbornika*.

Igor Eterović

STAREN NA SPOMEN, MLAJEN ZA NAUK

Robert Doričić (ur.), *Ne ponovilo se: Komemoracija povodom stradavanja sela Vele Mune, Male Mune i Žejane, 5. svibnja 1944., Udruga „Mladi Mune“ i Udruga „Žejane“, Vele Mune – Male Mune – Žejane, 2013.*

*Hodeć od mora zgorun pred očijami ti se otpre
krajica Učka i sa njija bogatija.*

*Zelenilo starih bukav nudi hlad, grmi puni tičjega kanta tiču nebo,
diše zlatne drenove rožice i smeju se cindrići od leska...*

Na ravne mej bregi kot va peste počivaju sela.

Vele Mune, Male Mune, Žejani.

Zdavni rojena, rastepena, popajena...

Opeta puna živjenja.

Gren hodeć, za više videt i više čut.

Deplijan *Ne ponovilo se* parićale su udruzi „Mladi Mune“ i „Mladi Žejane“. Uredil ga je Robert Doričić, a tiskan je 2013. leta z namerun da starejih domisli na – za selo najhuji dani – davno pasanega Drugega svetskega rata, a mlajeh pouči kako ni jedan rat ni dobar ni lep i kako treba spomeni očuvat da se strahoti rata nikad više ne ponove.

Kako je deplijan presavijen na 12 stranic, saka je stranica štorija sama za se, a po onen ča piše skoro bi se moglo reć da je to mića i tanka, ale vredna i jako poučna knjigica.

Deplijan je pisan na četiri zajika. Ono glavno napisano je po hrvaski. Mići del po engleski. A spomeni judi zapisani su jušto onako kako oni govore, al po munski, al po žejanski. Va deplijane su stavni i neki dokumenti i stare slici, a bome i jena pjesma.

Pod kraj 1943. leta Nemačka je va Operativnu zonu „Jadransko primorje“ stavila Vele i Male Mune i Žejane, a kako se ćutilo da su se

jače i partizanske jedinice, po seh bregeh okolo ni bilo mira. Smiron se neš dogajalo, al se pucalo, al napadalo, bome i bežalo... Nemci su videli da njin se dobro ne piše, pa su oteli zastrašit judi po seleh. Tako je 8. februara 1944. va nemaški radni logori otpejano 118 muških z Veleh i Maleh Mun i Žejan, a otpejano je i više divovjak. Dva meseca kašneje, 25. aprila 1944., počela je vela nemaška operacija Braunschweig. Ni durala dugo, ale je storila najvećo zlo va oveh krajeh. Trejsetega aprila spajena je Lipa. Ubijeno je celo selo, nestale su se duši od zibeli do starosti. Pet dan za ten, 5. maja 1944., spajene su Žejane, Male i Vele Mune, a judi, keh je va to vreme tu živelo nekeh 1700, ostali su prez kuće i krova, prez blaga i sega, prognani su z svojga praga. Čitamo prvi podatak da je va Veleh Munah zgorelo 120 kuć i okol sto dvori, va Maleh Munah 100 kuć i 85 dvori, a va Žejanah 89 kuć i 84 dvori. Neki drugi dokumenti pokažuju da je teh strahot od pajenja bilo još više. Va seh teh nevojah zrušena je i žejanska crekav. Mej rastiranemi judi bilo je najveć ženskeh, dečine i starih pa su ih pod krov prijeli susedi i prijateli z Staroda, Račic, Podgrada, Pasjaka, Šapjan, Zvoneća, Brešci, Brguda...

Kako je zgledalo to jutro?

„To je bilo oko 8 ur zjutra. Najprvo su rekli na njemački, pa na talijanski, a onda na hrvatski. Na Malih Munah su imeli uru vrimenta, a mi uru i pov da se spravimo, aš da ‘Ćemo vas zet se ća!’“, poveda A. M. z Veleh Mun.

„Ovako su delali: se stare i mlade su pobrali va Sklančevu hižu. Kako i va Lipi nas su tribali spalit sih. Velikomunci su bili pred crikvu. Srića da je bilo ljudi ki su znali govorit njemački, ač su za vrime Avstrije hodili z jesikon po svitu“, i danas su friški spomeni M. B. z Maleh Mun.

Deset takoveh mićereh a žalosneh štorijic od grdeh ratneh dan pokazalo je su tugu i nevoju judi ovega kraja. Za so to vreme lehi, prezidi i dolčići nisu ostali zapušćeni. Trebala njin je muška ruka, a muških ni bilo. Zamenile su ih ženske delavice. One bi na mlado leto šle na svoje njivi kopat, set i sadit. Cel dan su delale, noć na lehe prespale i drugi dan opet sponova kopale, sele al sadile. Familiju je trebalo prehranit i ne bit na veli strošak onen ki su ih pod krov prijeli.

„Zemlju su obrađivala dica i ženske. Celi dan bimo delali, zeli si za jist i spali poli njiv, a ujutro nastavili delat. I tako celo leto do košnje“, povedala je Jo. J. z Veleh Mun.

Spajene kući počelo se obnavjat potle kapitulacije Njemačke.

Živjenje se vrnjevalo pod novi krovi. Pomoglo se najprvo onen ki su bili najslabeji i kade je bilo više dece. Z logori se vrnjaju i oni ki su imeli sreću preživeti.

Kako su zgledale Vele i Male Mune i Žejane na dan 1. maja 1945. leta? To su najboje pokazala dva avionska snimka keh je storil Stanko Juračić Blažakov. Sreća je otela da je Stanko rojen 1920. leta va Veleh Munah, a 1930. s familijun odselil va Meriku, va Chicago. Kako pilot američke vojski tega je prvega maja nadletal baš taj del rojenega kraja i slikal popajene Vele i Male Mune i Žejane. Kašneje je sporad zaslug va rate dobil i odlikovanje *Flying Cross*. Umril je 1980. leta va države Illinois.

Na teh se Stankotoveh snimkeh vidi se ono ča je videl i Josip Juračić Čripa – va to vreme još otrok – a potle je to zapisal i va pjesme *Na vrh sela*:

Se skupite
Hiže odprte
Pustite.

U metežu po hižah
Skupili smo ča smo mogli
Na voz naložili
I hižu odprtu plačuć napustili.

Blago iz štale
Va šumu pognali
Na vrh sela
Si smo va jenu kolonu zbrali.

S tisuć očiju
Tekle su suze
Hiže naše u dim i plamen
Nimci pretvoriše. (...)

Ča još treba reć?

Na su sreću da se ov deplijan knjigicu storilo dokle je još živeh svedoki ki se domisle sega zla. Ov put su povedali Ana Doričić Tonjelova, Jelena Juračić Tonina, Josip Juračić Čripa, Ana Mihaljek Jivulina i Marija Zadković Stipurinova z Veleh Mun. Z Maleh Mun ti ratni dani zapametili su Milan Bučković Beletov, Katarina Staver Grubišina, a z Žejan Jelka Čoholić lu Toško, Miho Doričić lu Ovčarić, Ana Legac lu Matijo, Drago Sanković lu Kljomina. Domišjale su se

i povedale, ale ih, nažalost, već ni i Ana Doričić lu Ovčarić, Zorka Doričić lu Jerko, Katarina Sanković le Gâržinke i Marija Sanković lu Kljomina.

Za parićat ov deplijan trebalo je poiskat neke sliki i dokumenti va Državnen arhive v Reke, neke va ostavštine Maksa Peloze al va knjižnice Teologije v Reke. Dosta se tega našlo pul domaćeh judi, a to su Sandra Grudenić, Josip Juračić, Alan Sanković i Vilim Sanković. A dosta slik spasilo se i va noven projekte *Očuvanje vlaškog i žejanskog jezika*.

Va uredništve, pul glavnega urednika Roberta Doričića, bili su još Darija Doričić, Helena Doričić i Martina Juračić. Na engleski je del tekst prevela Darija Doričić, a lekturu storila Ivana Eterović. Grafički dizajn potpišuje Krepelnik Graftwerk, a deplijan je tiskala rečka Tiskara „Zambelli“. Na kraje treba spomenut i sponzori: Mjesni odbor Mune, Folklorno društvo „Žejanski zvončari“ i Saša Krepelnik.

Da ovo delo ne ostane samo na ten deplijane, ki je storen za komemoraciju 2013. leta va Munah, treba reć da je ovo – ne dobro, nego štanjo – tnalo za jenu buduću knjigu. Staren na spomen, mlajen za nauk!

Cvjetana Miletić

GERVAIS – KOMPANJET – PAVEŠIĆ

Čakavski bardi: zbirka čitane poezije na 3 CD-a, Libra, Rijeka, 2013.

Ove, 2014. godine navršava se 110. obljetnica rođenja antologijskog čakavskog pjesnika Drage Gervaisa (1904.–1957.). Poštovateljima čakavske pjesničke riječi itekako su poznate njegove nezaboravne čakavske pjesme, primjerice *Pod Učkun (Moja zemja)*, *Morčić*, *Stari mladić*, *Tri nonice* i mnoge druge. Mnogi znaju barem poneki stih iz tih antologijskih Gervaisovih pjesama, toliko omiljenih da su postale opća svojina, gotovo kao usmene pjesme, ali i prepoznatljiv simbol zavičajnog identiteta. I znanost o književnosti kao i književna kritika također su rekle svoje o Gervaisovu čakavskom pjesništvu, svrstavši tu poeziju u vrhunske i antologijske domete hrvatske književnosti. U tom kontekstu valja nam naznačiti i činjenicu da je cjelokupno Gervaisovo književno stvaralaštvo raznolikije i opsežnije nego što se obično misli i da obuhvaća i prozna djela, kao i poznate drame (primjerice jedna od najuspješnijih u hrvatskoj dramskoj produkciji – slavna *Karolina Riječka*), zatim eseje, znanstvene historiografske tekstove, novinske feljtone, filmske scenarije, prijevode.

Gervais je i danas nazočan u našoj svakodnevici, koja prečesto otuđuje, odvaja od korijena, onemogućava građenje jasne identitetne pripadnosti i život po mjeri čovjeka i zavičaja u kojem živi. Da je Gervais svezremenski, da je itekako potreban i prisutan u našoj svakodnevici, pokazuje i dokazuje najnoviji medijski projekt koji je dovršen tijekom protekle, 2013. godine, a radi se o trilogiji nosača zvuka, od kojih je prvi i inicijalni upravo posvećen Dragi Gervaisu i njegovoj antologijskoj čakavskoj poeziji.

O čemu je riječ?

Trilogija *Čakavski bardi* sastoji se od tri pojedinačna nosača zvuka s recitiranom poezijom Drage Gervaisa (CD *Kot suzice vele*), Zorana Kompanjeta (CD *Takovi smo pak ča*) i Ljubomira Pavešića (CD *Pišen ti divojko*). Trojica spomenutih autora, dakako, nisu tek

nasumice i slučajno izabrani. Riječ je o antologijskoj čakavskoj poeziji kvarnerskog areala, i ne samo tako usko označenog (čakavskog) prostora. I Zoran Kompanjet i Ljubomir Pavešić slijede žerveov(sk)u poetiku, no – za razliku od većine tzv. žerveovaca koji ne izlaze iz kategorije sljedbeništva, štoviše, epigonstva – Kompanjet i Pavešić, u tako zadane tekstualnome, ali i izvantekstualnome okviru, (pre)ispisuju samosvojne pjesničke invencije. Kompanjetova poezija na temeljima žerveov(sk)og humora (smijeh kroz suze) prikazuje taj isti kontekst kroz prizmu ironije (takvi smo, pa što). Ljubomir Pavešić Gervaisovu tragiku humora slijedi pak i produbljuje do najtamnijih dimenzija.

Inicijalna pokretačica i autorica čitavoga ovoga projekta poznata je i priznata znanstvenica i sveučilišna profesorica (astrofizičarka) te vrsna čakavska pjesnikinja i kazivačica stihova dr. sc. Rajka Jurdana-Šepić. Ona se već istakla mnogim, posebice audiomedijским promoviranjem i valorizacijom čakavskog pjesništva. Uz nju stihove kazuje, i sada već gotovo antologijska, Vlasta Sušanj Kapićeva. Doajenski pjesnički i pokretački rad Vlaste Sušanj na području čakavskog jezika itekako je (pre)poznat u književnoj kritici i javnosti, osobito radijskom mediju, te je uzorom, poticajem i smjerokazom (naj)novijim generacijama. Obje autorice tako slijede onu slavnu tradiciju koju su namrla upravo trojica bardova.

Njihovo kazivanje prati i posebno osmišljena i aranžirana autorska glazbena podloga za svih 70 pjesama, koju potpisuju Robert Funčić (producent, snimatelj, gitara), naš Lovranac – dr. art. Mihalj Ivković (harmonika) i Smiljan Kirinčić (klavir). No glazba nije tek pratnja stihovima. Zналаčki odabrana i komponirana, ona kontrapunktalnim zakonima i stvaralačkom invencijom spomenutih glazbenih autora vodi intermedijalni dijalog s poetskom riječi. A ta je poetska riječ tematski i žanrovski, idejno i motivski, kao i na formalnoj razini, doista raznolika i poziva na jednako tako bogat dijaloški odgovor koji (ni) u ovome aspektu Trilogije nije izostao.

Da autorice projekta nijedan detalj i aspekt projekta nisu prepustile slučaju, svjedoči i činjenica da su i audio- i vizualna dimenzija cijelog artefakta jednako vrhunski i stručno ostvarene. Tako likovno oblikovanje kompleta potpisuje Vojo Radoičić u zналаčkoj intermedijalnoj relaciji poezije i likovne umjetnosti.

Štoviše, svaki CD sadrži i popratnu knjižicu s tekstovima svih govorenih pjesama, a stručnu književnu, dijalektološku i uredničku podršku dale su dr. sc. Sanja Zubčić, dr. sc. Jasna Gržinić i dr. sc. Vjekoslava Jurdana.

Izdavač je trilogije Libra d.o.o., a izdavanje su financijski poduprli Grad Rijeka, Grad Opatija, Općina Matulji, Grad Kastav, Primorsko-goranska županija i Ustanova „Ivan Matetić Ronjgov“. Riječ je o projektu koji itekako polazi od činjenice bogatog nasljeđa prošlosti i njegove suvremene aktualizacije, o čemu svjedoči i činjenica da je u cilju prenošenja tradicije i čakavštine na nove naraštaje svakoj osnovnoj školi u Primorsko-goranskoj županiji poklonjen jedan komplet CD-a.

Svakog ljubitelja odabrane čakavske pjesničke riječi CD *Čakavski bard* brzo i sugestivno, bilo u kućnom ozračju, automobilu ili prijenosnim audiomedijima, uvode u svijet maloga čovjeka, života kojim se jednom živjelo, a nadasve ljubavi prema rodnoj zemlji i domaćem čovjeku. Ne moramo tražiti tu antologijsku poeziju. Ona je došla k nama. U suvremenom ruhu. Jedinostvena, neponovljiva, vječna.

Vjekoslava Jurdana

PREDSTAVLJENA GLAGOLJSKA BAŠTINA BRSEČA, MOŠĆENICA I MOŠĆENIČKE DRAGE

**Izložba *Glagoljica u Brseču, Mošćenicama i Mošćeničkoj Dragi:*
Trajni pečat hrvatske pismenosti i identiteta, 7–29. studenoga
2013., Galerija „Garbas“, Rijeka.**

U organizaciji Katedre Čakavskoga sabora Općine Mošćenička Draga, Udruge „Jenio Sisolski“ te Turističke zajednice i Općine Mošćenička Draga mogla se tijekom mjeseca studenog u Rijeci razgledati izložba *Glagoljica u Brseču, Mošćenicama i Mošćeničkoj Dragi: Trajni pečat hrvatske pismenosti i identiteta*. Izložba je bila postavljena u izložbenom prostoru Galerije „Garbas“, koja se nalazi u prizemlju Konzervatorskog odjela u Rijeci. Katedra Čakavskoga sabora realizirala je spomenutu izložbu u suradnji sa Staroslavenskim institutom u Zagrebu, Arhivom Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, državnim arhivima u Zagrebu, Pazinu i Rijeci te brsečkim i mošćeničkim župnim uredima, kao i Udrugom „Jenio Sisolski“.

Tekst šesnaest velikih plakata, koliko obasiže izložba, sastavila je dr. sc. Sandra Sudec, dok je za njezin vizualni identitet bila zadužena Maja S. Franković. Na uvodnom je plakatu predstavljeno područje kojim se prostire Općina Mošćenička Draga uz prikaz tlocrta Brseča i Mošćenica, a potom je dan i vrlo sažet pregled uporabe glagoljice na hrvatskome prostoru, od samih početaka u okviru slavenske misije u 9. stoljeću pa sve do 20. stoljeća, kada izlazi iz formalne liturgijske uporabe. Uz svako je slovo u prikazu slovnoga inventara hrvatske glagoljice, tradicionalno nazivane *uglatom*, na posebnome plakatu naveden i njegov naziv, latinička inačica kojom se prenosi i brojeva vrijednost. Zatim slijedi pregled glagoljske baštine Mošćenica i Brseča na zasebnim plakatima, koji počinje *Kožljačkim razvodom* (1395.), najstarijim mošćeničkim glagoljskim tekstom. Nakon njega su predstavljeni epigrafski natpisi: dvije škropionice s glagoljskim natpisom – jedna pronađena na crkvi Sv. Petra u dnu kanjona Mošćeničke Drage, a druga na crkvi Sv. Ivana ispod Mošćenica, potom brsečki glagoljski natpisi iz 16. i 17. stoljeća i jedan grafit iz župne crkve Sv. Jurja, dok brsečke glagoljaše pratimo i izvan Brseča, npr. u obližnjem Pazu. Na sljedećim su plakatima prikazani pravni spomenici, među kojima *Mošćenički urbar*, notarske isprave mošćeničkoga popa Petra Lazarića iz 17. stoljeća i brsečki popisi dota. Izložbu zaključuje prikaz *Žgombićeva zbornika* (16. stoljeće), jedne od najvažnijih zbirki hrvatske srednjovjekovne beletristike, te *Lucidarom*,

poučnim tekstom sadržanim u istome zborniku, za koji se pretpostavlja da je prepisan na prostoru Liburnije.

Uz kratak opis svakog odsječka mošćeničke i brsečke glagoljske baštine navedena je i pokoja zanimljivost vezana uza nj, a publici ih zorno predočuju brojne fotografije. Budući da je ova izložba ponajprije popularnoznanstvenoga i edukativnoga karaktera, bilo bi vrlo vrijedno kada bi ona postala dijelom stalnoga muzejskog postava u Mošćenicama i/ili Brseču. Upravo je naime lokalno stanovništvo osnovna ciljana publika, koja se na taj način može najbolje upoznati s bogatom kulturno-povijesnom baštinom svojega kraja, a ne valja podcijeniti ni turistički potencijal izložbe s obzirom na to da su svi popratni tekstovi prevedeni i na engleski jezik.

Ivana Eterović

Da se ne pozabi: Izvješće o projektu prikupljanja jezične i tradicionalne baštine Lovranštine

Tijekom školske godine 2012./2013. povijesna grupa (u okviru izborne nastave iz povijesti) Gimnazije Eugena Kumičića Opatija koju čine Matea Bezić, Mauro Blečić, Valentina Bukovica, Roberta Dešković, Ivan Hrvatinić, Dorian Juraga, Mateo Martinčić, Mateo Srok i Jakov Šumberac sa svojom mentoricom, profesoricom povijesti Sanjom Simper sudjelovala je u projektu prikupljanja jezične i tradicionalne baštine Lovranštine. Ovim projektom prvenstveno smo htjeli spasiti naše čakavske riječi od zaborava, a time i očuvati našu tradiciju i povijest. Prvi nam je zadatak bio utvrditi liste riječi iz različitih područja svakodnevnog života, kao što su gastronomija, gospodarstvo (poljoprivreda, obrti...), kuća i okućnica itd., te za svaki pojam pronaći odgovarajuću sliku. Pomoću tih slika uz našu pomoć none i noniči prisjetili su se čakavskih riječi i izgovarali ih dok smo mi sve to snimali. Mnoge od tih riječi danas su gotovo zaboravljene, stoga ih je bilo zanimljivo ponovno otkriti. Kako se projekt razvijao, odlučili smo da nećemo stati samo na utvrđenim riječima već da ćemo svoje malo istraživanje proširiti i na stare običaje i tradicionalni život našeg kraja. Svatko od nas odabrao je temu koja je na neki način povezana s poviješću njegove obitelji te smo o tome intervjuirali none i noniče. Neke od tema koje smo odabrali bile su dječje igre, običaji vezani uz obred vjenčanja, kuhinja (recepti i jela), kovačija, ribarija... U sklopu ovog projekta posjetili smo i etnografsku zbirku lovranske udruge „Ognjišće“ u Lignju, gdje smo vidjeli mnogo predmeta o kojima smo razgovarali i tako naučili mnogo o nekadašnjem svakodnevnom životu i obvezama ljudi našega kraja. Također smo prisustvovali znanstvenom skupu Katedre Čakavskoga sabora u Lovranu na temu jezika i pisane riječi Lovranštine. Tamo smo se upoznali sa zanimljivim istraživanjima naših znanstvenika. Uz to bili smo i gosti u opatijskoj knjižnici, gdje smo naučili više o čakavskom narječju. Tijekom cijelog projekta voditeljica naše grupe bila je prof. Mirjana Crnić Novosel iz riječke podružnice Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje. Ona nas je strpljivo vodila kroz naše zadatke. Nadamo se da će naš trud jednoga dana biti nagrađen – objavljivanjem rječnika lovranske čakavštine, koji bi poslužio mlađim generacijama da ne zaborave naše „ča“, ali i potaknuo ih da nastave gdje smo mi stali.

Roberta Dešković i Antonija Huserik